

Patriotism is treated as a socio-historical phenomenon, tied to certain historical epochs. While analyzing various approaches to determining the essence of patriotism we perceive it as an inborn feature of a person, which at the same time is developed in communication process (namely, through the influence of various social institutions, political forces, media etc.). It is a concrete, deeply rooted attitude of a citizen to his Motherland, which he demonstrates through an active and dedicated work on the prosperity of a country and protecting it from foreign aggressors who wish to ruin its territorial integrity and state sovereignty

The events of 2013-2014 (the Revolution of Dignity, annexation of the Crimea, conflict in the East of the Ukraine) demonstrated a rapid rise of patriotic feelings of the Ukrainians who united their efforts in the fight for the sovereignty of their state. Prior to these events Ukrainians only united at threat of losing what they possess – their usual lifestyle, prestige, authority, income, status, group values' depreciation etc. In other words, the increase of mass irritableness and fear led to a short-term feeling of unity among the members of the society.

The study analyzes the patriotic mood dynamics during the last few years among the citizens of Ukraine and shows the regional differences of its manifestation. The powerful informational influence of the Russian media together with the peculiarities of political subculture and mentality of the dwellers of the Eastern Ukraine facilitate further activation of a destructive patriotism (pseudopatriotism if looked at from the point of view of a state's integrity). The study compares manifestations of patriotism in Ukraine and in Russia as well as determines considerable differences in them.

The study concludes that the patriotic component of mobilization may have various causes, aims and forms (natural, regional, social and state). Social patriotism is now characteristic for the majority of the Ukrainians. It inspires the citizens and facilitates the fight for the sovereignty and democratic development of the state.

Key words: political mobilization, patriotism, components of political mobilization, public patriotism, state patriotism, natural patriotism, regional patriotism.

УДК 321.01

Бондар С. С.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (Умань, Україна)
E-mail: foxy-67@mail.ru

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад дослідження феномену політичної опозиції. Досліджено процес виникнення та розвитку концепцій політичної опозиції. Виокремлено та проаналізовано особливості функціонування, чинники ефективної діяльності та процедурні передумови діяльності політичної опозиції в розвинених демократичних країнах. Виявлено чинники, що впливають на характер інституціоналізації політичної опозиції. Сформульовано основні етапи розвитку політичної опозиції в Україні. Визначено критерії опозиційності, відповідні сучасному етапу розвитку політичної системи країни. Визначено перспективи та проблеми розвитку політичної опозиції в Україні.

Ключові слова: політична опозиція, система владних відносин, інституціоналізація, парламентська опозиція, правова регламентація.

Поставка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна політична наука й практичний досвід розвинених демократичних країн засвідчують, що публічність та конкурентність політичного середовища, транспарентність політичних процесів є одними з найважливіших чинників формування ефективної політики. Важливим механізмом забезпечення альтернативності, багатоваріантності у прийнятті рішень органами влади, відкритості, раціональності та доступності

цього процесу є інститут політичної опозиції. В XX століття його існування визнається абсолютною більшістю дослідників органічним явищем та необхідною характеристикою демократичної політичної системи. Проте виникнення та ефективне функціонування цього інституту потребує особливих умов і можливе лише в рамках тих режимів, де гарантуються і забезпечуються права громадян на вираження і відстоювання своїх інтересів, на протест в випадку їх порушення, і де опозиція виступає однією з його форм подібної суспільної діяльності. Протягом тривалого часу існування людського суспільства опозиція вважалася явищем шкідливим, яке руйнує порядок в країні і є джерелом усіляких негараздів. Проте сьогодні практично усім є зрозумілим те, що сильна опозиція – запорука стабільності держави. Існування опозиції створює баланс у політичній системі і захищає країну не тільки від авторитарних крайнощів, але й просто від впливу суб'єктивних чинників при прийнятті важливих рішень урядом, парламентом та іншими владними інститутами. Зрозуміло, що опозиція, як природна противага владі, як її постійний суперник може призводити до певного напруження в політичному середовищі. Проте загрозливих рис це напруження набуває лишень в тому випадку, коли опозиція не має можливостей впливати на ситуацію в країні, не має формальних та інституціоналізованих можливостей виражати та відстоювати свою думку, свої позиції та інтереси. Про таку опозицію можна сказати, що вона повністю перебуває поза межами владних взаємодій в країні, поза межами системи владних відносин. Відтак єдиною можливою, єдиною ефективною формою діяльності для неї залишаються позасистемні акції, спрямовані на дестабілізацію, дискредитацію та повалення існуючого режиму. Тому питання шкідливості чи корисності опозиції часто залежить не так від неї, як від умов її діяльності, що створені владою. Від цих умов залежить залученість чи незалученість опозиції до системи владних відносин в країні. Актуальність вирішення питання про опозицію зумовлена ще й тим, що нинішня опозиція (говоримо ж не про конкретне сьогоднішнє, а про історичну перспективу) – це завтрашня влада. І дуже важливо, яким шляхом – мирно чи із застосуванням силових методів – опозиція прийшла до влади. Оскільки згодом це відбувається і на самому характері влади, і на тому, наскільки легко колишня опозиція (якщо вона прийшла до влади конфліктним шляхом) готова позбутися цієї влади. Отже, питання опозиції – це питання майбутнього України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Серед представників зарубіжної політико-правової думки XX століття, які у своїх працях висвітлюють питання стосовно ролі, місця та значення опозиції у політичній системі суспільства, можемо назвати: Г. Алмонда, Х. Арендт, П. Бромхеда, Р. Далтона, Дж. Пауелла, Дж. Сороса, К. Стромма. Саме в XX столітті починається розгляд опозиції як невід'ємного елементу політичної системи демократичного суспільства такими представниками як М. Дюверже, К. Поппер, Бернард Г. Сіган, Ж. Зіллер, Х. Арендт тощо. Проте пік досліджень опозиції припадає на другу половину XX століття, і багато в чому він пов'язаний з фігурою Р. Даля. В Україні захищаються декілька дисертаційних досліджень присвячених опозиції. До останніх належать дисертація Червоної Л. М. на здобуття звання кандидата філософських наук за темою «Феномен опозиції в Україні: соціально-філософський аналіз», дисертація Батенко Т. І. на здобуття звання кандидата політичних наук за темою «Роль опозиційного лідера у суспільно-політичному процесі України другої половини XX століття», дисертація Совгирі О. В. на здобуття звання кандидата юридичних наук за темою «Правовий статус парламентської опозиції (порівняльно-правовий аналіз)». Совгиря О. В. стала також автором монографії «Правовий статус парламентської опозиції» та численних статей з теми правового врегулювання статусу опозиції в Україні – «Законодавче закріплення правового статусу парламентської опозиції в Україні»,

«Парламентська опозиція в Україні у XVI – на початку XX ст.», «Правовий статус парламентської опозиції у Великобританії», «Правові засади діяльності опозиційного Кабінету Міністрів: загальна характеристика», «Сучасний стан та перспективи нормативно-правового регулювання правового статусу парламентської опозиції в Україні», «Правовий статус парламентської опозиції в Україні: перспективи законодавчого регулювання», «Конституційне закріплення статусу парламентської опозиції в Україні», «Права та обов'язки парламентської опозиції в Україні», «Місце парламентської опозиції у системі конституційного права України як галузі права та науки». Частина з цих статей, та викладених в них положень та висновків повторюють одне одного, проте в цілому становлять собою базу для розуміння правових проблем функціонування політичної, і в першу чергу парламентської позиції в Україні. Проте, на жаль, в цих роботах мало враховується політичний аспект функціонування опозиції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Проблема формування політичної опозиції хоч і є однією з базових в процесі демократизації політичної системи України, проте в політичній практиці та суспільній свідомості українців ще не існує чіткого розуміння суспільно-політичних функцій, соціального сутності, призначення опозиції, її ролі у формуванні ладу, побудованого на засадах поділу та збалансованості влади. Це вимагає звернення до цієї проблематики та ґрунтовної її розробки.

Формулювання цілей статті. Завдання даної статті дослідити теоретико-методологічні засади дослідження феномену політичної опозиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен політичної опозиції – один з найважливіших і найменш вивчених інститутів в рамках сучасних політичних систем. Відсутність в країні опозиції – прямий шлях до проявів політичної апатії населення, корупції, закріплення влади, підйому ультрарадикальних рухів. Наприклад в 60-ті рр., в період перебування при владі в ФРН коаліції партій ХДС/ХСС та СДПН (за обмеженої сфери впливу останньої і неможливості виконання нею функцій повноцінної опозиції) різко зросла активність праворадикальних рухів та організацій. Тривалість існування політичної опозиції як явища в суспільно-політичному житті людства є незрівнянною з тривалістю її опису, вивчення та концептуалізації. Наявність опозиції в суспільстві носить об'єктивний характер і обумовлена як різноманітністю, багатоскладовістю суспільства, яка обумовлює мінливість політичних відносин, так і якостями людини як соціальної істоти, якій притаманне прагнення до кращого, до пошуку нового, зацікавленість в альтернативі. Наявність опозиції обумовлена неможливістю кінцевої ліквідації конфліктних відносин і остаточного встановлення цілей суспільного розвитку та монолітного до них відношення зі сторони громадян. Ці закономірності працюють навіть в тоталітарних країнах, де можливість існування саме політичної опозиції зведені до мінімуму, проте це не усуває підстав для її виникнення, і не усуває можливості існування, наприклад, екзистенційної опозиції. Політична опозиція як явище веде свій початок з часів античності. Передумови до виникнення концепції парламентської опозиції були закладені ще у працях давньогрецьких мислителів Аристотеля та Платона, а також пізніше у працях: П. А. Гольбаха, Дж. Локка, Б. Спінози, Д. Юма, Ш.-Л. Монтеск'є. Проте якщо в рамках античної полісної демократії дане явище мало позитивну оцінку, то в умовах імператорського Риму вже розглядалося як негативне. Аналогічним чином трактувалася опозиція і в Середньовіччя, епоху Відродження та Новий час, що було пов'язано з канонічними християнськими уявленнями про верховну владу як дану від бога, критика якої є, відтак, неприпустимою. В епоху Просвітництва відбувається повернення до розуміння опозиції як позитивного соціального феномену. Подібне уявлення закріплюється в масовій свідомості в міру розпаду абсолютистських монархій, становлення структур громадянського суспільства і розвитку інститутів демократії.

Передумови до виникнення концепції парламентської опозиції були закладені ще у працях давньогрецьких мислителів Аристотеля та Платона, в роботах яких визнавалася доцільність та можливість плюралізму думок та необхідність знаходження консенсусу в процесі суспільної комунікації. Початок теоретичної рефлексії на теми опозиції, опозиційної діяльності та її місце в суспільстві було покладено мислителями XVII століття. Вперше увагу на цю проблематику звертають А. Шефтсбері, Г. Болінброк, Дж. Локк, Е. Берк. В подальшому аналіз цього явища отримав свій відбиток в роботах таких мислителів, як Ж.Ж. Руссо, Т. Джефферсон, Ш.-Л. Монтеск'є, та інших.

У працях таких видатних мислителів, як: Платон, Аристотель, Ф. Аквінський, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Д. Юм спостерігається розробка концепцій права на опір, меж здійснення верховної влади, чим було закладено основи для виникнення та розробки концепції парламентської опозиції у зарубіжній політико-правовій думці. Важливою для загальних досліджень політичної опозиції була також розробка, з початку XVIII ст., поняття «парламентська меншість», що знайшла своє відображення у працях: І. Канта, Ж. О. Ламетрі, Г. Єллінека, А. Лоуеля, С. Мілля, Р. Моля, А. де Токвіля, Г. Спенсера тощо.

Серед представників зарубіжної політико-правової думки XX століття, які у своїх працях висвітлюють питання стосовно ролі, місця та значення опозиції у політичній системі суспільства, можемо назвати: Г. Алмонда, Х. Арендт, П. Бромхеда, Р. Далтона, Дж. Пауелла, Дж. Сороса, К. Стромма. Саме в XX столітті починається розгляд опозиції як невід'ємного елементу політичної системи демократичного суспільства такими представниками як М. Дюверже, К. Поппер, Бернард Г. Сіган, Ж. Зіллер, Х. Арендт тощо. Проте пік досліджень опозиції припадає на другу половину XX століття, і багато в чому він пов'язаний з фігурою Р. Даля. Зрозуміло, що не тільки для американських дослідників різноманітні за формою та повноваженнями опозиції в європейських країнах були об'єктами для дослідження. Цікавили вони, звісно і європейських дослідників. А оскільки найбільш інституціоналізованою, та такою, що має найтриваліший строк існування, була Опозиція її Королівської Величності у Великобританії, то не дивно, що саме в цій країні даній проблематиці приділяли найбільшу увагу. Саме в Лондоні в 1966 році вийшла одна з перших ґрунтовних монографій присвячених саме питанню опозиції та її співвідношення з владою – «Опозиція» Г. Іонеску та І. Мадагіага [16]. Тут же були видані колективні монографії, які мали дескриптивний характер і описували специфіку функціонування політичних опозицій в різних європейських країнах. До них належали видана в 1971 році «Студії опозиції» [28], та випущена в 1987 році «Опозиція в Західній Європі» [17]. Досвіду діяльності парламентської опозиції в Великобританії, визначенню ролі лідера для діяльності опозиції, визначенню місця для тіньового Кабінету в політиці країни була присвячена монографія Р. Паннета [24]. Ці праці склали основу для всіх подальших досліджень опозиції, проте на сьогоднішній день європейські вчені цікавляться також і іншими проблемами. Враховуючи завдання, що постають сьогодні перед країнами Європи, фокус їх дослідницького інтересу переміщується з опозицій національних та її протистоянню національним урядам, до опозиції та їх діяльності на загальноєвропейському рівні. Саме цьому присвячені праці П. Мейра «Політична опозиція та Європейський Союз» [19] та С. Ашервуда (Usherwood) «Опозиція Європейському Союзу в Об'єднаному королівстві: дилема громадської думки та партійного менеджменту» [29].

Велике значення для теоретичної та практичної розробки проблематики опозиційної діяльності мали організація та функціонування журналу «Уряд та опозиція» (Government and Opposition), в якому було опубліковано чимало робіт винятково важливих в рамках дослідження феномену політичної позиції (див. напр. [10, 15, 20]). Важливим, зважаючи на тему нашого дослідження, був

випуск спеціального номеру журналу, який було здійснено в жовтні 1997 року [13]. Темою цього збірника стало дослідження умов та можливостей діяльності опозиції в різних країнах світу. Було досліджено специфіку опозицій в таких країнах як Росія [9], США [22], Італія [23], Японія [11], та в таких регіонах як Південна Африка [26], Тропічна Африка [12] Північна Африка та Середня Азія [17], Центрально-Східна Європа [18], Південно-Східна Азія [14], що дає нам змогу, по-перше, оцінити стан справ з політичними опозиціями в країнах, де існують недемократичні режими, або режими несконсолідованої демократії, по-друге, ці роботи надають нам уявлення про методи дослідження опозиції. В цьому ж спецвипуску розглядалися й загальнотеоретичні питання дослідження опозиції, наприклад її місце в загальній теорії демократизації [27], проте більш ґрунтовно та цікаво це було зроблено в інших статтях.

Зокрема привертає увагу стаття В. Рено «Політика радикальної (Збройної) опозиції в державах що зазнали колапсу» (The Politics of Violent Opposition in Collapsing States) [25]. Автор статті, на прикладі таких країн як Конго, Ліберія, Сьєрра-Леоне, Нігерія демонструє взаємозв'язок між економічними інтересами та ідеологічною основою масових соціальних рухів та повстань. Пенг Ер Лам в статті «Підготовка лідерів для уряду та опозиції: політичні школи в Японії» [21] визначає як таке явище як «дефіцит лідерів» впливає на діяльність урядових установ та опозиції, і як функціонують чотири головні «лідерські» школи Японії. В статті «Консенсус та парламентська опозиція. Випадок Іспанії» [20] її авторами визначається, як забезпечується співробітництво опозиції з урядом в країні, де біля 70 % законів створюються в процесі співпраці та за підтримки цих двох інститутів, принаймні уряду та головної опозиційної партії. Досліджуються рівні здобутого консенсусу під час семи перших термінів повноважень іспанського парламенту і визначається що передумовами консенсусу були: баланс влади між урядом та опозицією, природа інституційних акторів, що першими пропонували законопроекти та ідеологічна завантаженість законопроектів.

В рамках роботи важливими і доречними були також і дослідження практики функціонування політичної опозиції у зарубіжних країнах, авторами яких є: М. П. Айзенштат, Ф. Ардан, І. Білецька, А. Громико, С. Ю. Данилов, К. Зонтхаймер, А. Есмен, С. О. Камінський, С. Лоу, К. Марисюк, В. І. Лафітський, Ю. І. Лейбо, О. Петерсон, Л. І. Скороход, Ю. П. Урьяс, В. Е. Шило, С. В. Шуляк та інші.

В Україні необхідність існування політичної опозиції обґрунтовувалася вже мислителями Середньовіччя (Ю. Дрогобичем, П. Русином, С. Оріховським, вченими Києво-Могилянської академії тощо). М. Драгоманов розглядав та обґрунтовував необхідність існування політичної опозиції. М. Грушевський наголошував на необхідності представлення меншості шляхом удосконалення виборчої системи, хоча і залишав поза своєю увагою питання стосовно її діяльності у виборному органі.

За радянських часів панування марксистсько-ленінської ідеології можливість функціонування політичної опозиції не мала обґрунтування, яке б відповідало її місцю у політичній системі демократичного суспільства: вона або заперечувалася взагалі, або розглядалася досить спрощено, примітивно.

Наразі ж, в Україні, можна спостерігати циклічну актуалізацію вивчення політичної опозиції, пов'язану з виборчим циклом. Вперше це питання було актуалізовано в 1996 році, коли, фактично, вперше в Україні з множини політичних відносин виділилося протистояння між владою та опозицією. Тоді ж воно стало об'єктом уваги українських науковців, було проведено науково – практичну конференцію «Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика», та за її результатами опубліковано збірник доповідей учасників. В даному збірнику знайшли своє відображення як теоретичні питання існування опозиції, наприклад в доповідях С. Дмитрієва та О. Єременко

«Розмежування в ідеології - умова формування політичної опозиції» [3, с.107-110], Л. Кормич, А. Кормич «Конструктивність опозиційної діяльності – основа демократичних процедур в політичній діяльності» [4, с.46-50] та ін., так і питання її практичної діяльності в Україні - Г. Демиденко «Про особливості і історичну динаміку становлення політичної опозиції в Україні» [2, с.214-219]. В цей же час серед українських науковців, і матеріали збірника про це свідчать, починає виникає розуміння необхідності і важливості дієвої опозиції для ефективності демократичного режиму.

Теоретичним аспектами дослідження опозиції присвячені наступні роботи – «Типологія політичної опозиції» Н. Винничук [1], «Теорія політичної опозиції американської демократії (до історії питання)» В. Мадіссона [5], Ткаченко Т. «Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту» [7], Якушика В. «Деякі теоретичні засади аналізу політико – правового статусу політичної опозиції» [8], Постригань Г. Ф. «Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях» [6]. Методологічні аспекти проблеми її функціонування розглядалися у працях М. Михальченка, Ф. Рудича, В. Бабкіна, Ю. Бадзьо, В. Бежа, Д. Видріна, В. Горбатенка, С. Рябова, О. Гриніва, В. Якушика, Г. Постригань, Ю. Розенфельда, А. Губерського, В. Євтуха, В. Журавського, А. Колодій, В. Крисаченка, І. Кураса, З. Самчука, Г. Темка, В. Танчера, Л. Угіна, Ю. Шведа, В. Чепиноги та інших.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Все зазначене вище дозволяє нам говорити про необхідність окремого дослідження функціонування політичної опозиції в Україні. Оскільки в численних роботах з цієї проблематики не вистачає цілісності або ж саме політологічного погляду на стан справ що склався.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Винничук Н. Типологія політичної опозиції / Н. Винничук // Політичний менеджмент. – 2007. - № 6. – С. 81 – 90.
2. Демиденко Г. Про особливості і історичну динаміку становлення політичної опозиції в Україні / Г. Демиденко / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції. – К., 1996. – С.214-219.
3. Дмітрієва С. Розмежування в ідеології - умова формування політичної опозиції / С. Дмітрієва, О. Єременко / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції. – К., 1996. – С. 107-110.
4. Кормич Л. Конструктивність опозиційної діяльності – основа демократичних процедур в політичній діяльності / Л. Кормич, А. Кормич / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції. – К., 1996. – С. 46-50.
5. Мадіссон В. Теорія політичної опозиції американської демократії (до історії питання) / В. Мадіссон / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції. – К., 1996. – С. 154-160.
6. Постригань Г. Ф. Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях / Г. Ф. Постригань / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції / Відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 172 - 177.
7. Ткаченко Т. Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту / Т. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2007. - № 5. – С. 54 – 67.
8. Якушик В. Деякі теоретичні засади аналізу політико – правового статусу політичної опозиції / В. Якушик / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали наук. – практ. конференції. – К., 1996. – С. 51-58.
9. Barber J. Opposition in Russia / J. Barber // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. – P. 598 – 613.
10. Blondel J. Political Opposition in the Contemporary World / J. Blondel // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. – P. 462 – 486.
11. Boyd J. Opposition in Japan / J. Boyd // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. – P. 631 – 646.
12. Clapham C. Opposition in Tropical Africa / C. Clapham // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. – P. 541 – 556.

13. Government and opposition. - October 1997 - Vol. 32. - Issue 4.
14. Hedman E. Eva-Lotta. In Search of Oppositions: South East Asia in Focus / Eva-Lotta E. Hedman // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 578 – 597.
15. Helms L. Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies // Government and opposition. - Winter 2004. - Vol. 39. - Issue 1. - P. 22 – 54.
16. Kolinsky E. Introduction / E. Kolinsky // Opposition in Western Europe. - London and Sydney: Croom Helm, 1987. - p.1-7.
17. Leca J. Opposition in the Middle East and North Africa / J. Leca // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 557–577.
18. Lewis P. The Repositioning of Opposition in East-Central Europe / P. Lewis // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 614 – 630.
19. Mair P. Political Opposition and the European Union / P. Mair // Government and opposition. - Winter 2007. - Vol. 42. - Issue 1. - P. 1–17
20. Mujica A. Consensus and Parliamentary Opposition: The Case of Spain / A. Mujica, I. Sanchez-Cuenca // Government and opposition. - Winter 2006. - Vol. 41. - Issue 1. - P. 86 – 108.
21. Peng-Er Lam. Nurturing Leaders for Government and Opposition: Political Schools in Japan / Lam Peng-Er // Government and opposition. - October 2006 - Vol. 41. - Issue 4. - P. 534 – 560.
22. Polsby W. Nelson. Political Opposition in the United States / Nelson W. Polsby // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 511 – 521.
23. Pizzorno A. Opposition in Italy / A. Pizzorno // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. P. 647 – 656.
24. Punnett R. M. Front bench opposition: The Role of the Leader of the opposition, the Shadow Cabinet and Shadow government in British Politics / R. M. Punnett. - London: Heinemann, 1973. - 500 p.
25. Reno W. The Politics of Violent Opposition in Collapsing States / W. Reno // Government and opposition. - Spring 2005. - Vol. 40. - Issue 2. - P. 127 – 151.
26. Spence J. E. Opposition in South Africa / J. E. Spence // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 522 – 540.
27. Stepan A. Democratic Opposition and Democratization Theory / A. Stepan // Government and opposition. - October 1997. - Vol. 32. - Issue 4. - P. 657 – 678.
28. Studies in opposition / edited by Rodney Barker. - London: Macmillan, 1971. - 338 p.: 1 ill. ; 23 cm.
29. Usherwood S. Opposition to the European Union in the UK: The Dilemma of Public Opinion and Party Management / S. Usherwood // Government and opposition. - April 2002. - Vol. 37. - Issue 2. - P. 211 – 230.

REFERENCES:

1. Vinnichuk, N. (2007) 'Typologiya politychnoyi opozyttsiyi' [Typology of political opposition], *Politychnyy menedzhment [Political management]*, № 6, pp. 81–90.
2. Demydenko, G. (1996) 'Pro osoblyvosti i istorychnu dynamiku stanovlennia politychnoyi opozyttsiyi v Ukrayini' [About the characteristics and dynamics of the historical formation of political opposition in Ukraine] in *Politychna opozyttsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice]*, Kyiv, pp.214-219.
3. Dmitrieva S. & Yermenko O. (1996) 'Rozmezhuвання v ideologiyi – umova formuvannya politychnoyi opozyttsiyi' [Differentiation in ideology - a condition of formation of political opposition] in *Politychna opozyttsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice]*, Kyiv, pp. 107-110.
4. Kormich L. & Kormich A. (1996) 'Konstruktivnost opozyttsiynoyi diyalnosti – osnova demokratchnykh protsedur v politychniy diyalnosti' (Constructibility of opposition activity - the basis of democratic procedures in political activity) in *Politychna opozyttsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice]*, Kyiv, pp. 46-50.
5. Madisson V. (1996) 'Teoriya politychnoyi opozyttsiyi amerykanskoj demokratyi (do istoriyi pytannia)' [The theory of the political opposition of American democracy (the history issue)] in *Politychna opozyttsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice]*,

Kyiv, pp. 154-160.

6. Postrygan G.F. (1996) 'Opozytsiya ta opozytsiynist v teoretychnykh spivstavlenniakh' [Opposition and oppositeness in theoretical comparison] in *Politychna opozytsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka* [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice], Kyiv, pp. 172 - 177.

7. Tkachenko, T. (2007) 'Opozytsiya yak politychnyy instytut i forma suspilnogo protestu' [The opposition as a political institution and form of social protest], *Politychnyy menedzhment* [Political management], № 5, pp. 54 – 67.

8. Yakushyk V. (1996) 'Dayaki teoretychni zasady analizu polityko-pravovogo statusu politychnoyi opozytsiya' [Some theoretical foundations of the analysis of political - legal status of the political opposition] in *Politychna opozytsiya: teoriya ta istoriya, svitovyy dosvid ta ukrayinska praktyka* [Political opposition: theory and history, international experience and Ukrainian practice], Kyiv, pp. 51-58.

9. Barber J. (1997) 'Opposition in Russia', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 598 – 613.

10. Blondel J. (1997) 'Political Opposition in the Contemporary World', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 462 – 486.

11. Boyd J. (1997) 'Opposition in Japan', *Government and opposition*, Vol. 32., Issue 4, pp. 631 – 646.

12. Clapham C. (1997) 'Opposition in Tropical Africa', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 541 – 556.

13. *Government and opposition* (1997), Vol. 32, Issue 4.

14. Hedman E. E.-L. (1997) 'In Search of Oppositions: South East Asia in Focus', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 578 – 597.

15. Helms L. (2004) 'Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies', *Government and opposition*, Vol. 39, Issue 1, pp. 22 – 54.

16. Kolinsky E. (1987) 'Introduction', in *Opposition in Western Europe*, Croom Helm Publ., London and Sydney, pp.1-7.

17. Leca J. (1997) 'Opposition in the Middle East and North Africa', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 557–577.

18. Lewis P. (1997) 'The Repositioning of Opposition in East-Central Europe', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 614 – 630.

19. Mair P. (2007) 'Political Opposition and the European Union', *Government and opposition*, Vol. 42, Issue 1, pp. 1–17

20. Mujica A. & Sanchez-Cuenca I. (2006) 'Consensus and Parliamentary Opposition: The Case of Spain', *Government and opposition*, Vol. 41, Issue 1, pp. 86 – 108.

21. Peng-Er Lam (2006) 'Nurturing Leaders for Government and Opposition: Political Schools in Japan', *Government and opposition*, Vol. 41, Issue 4, pp. 534 – 560.

22. Polsby W. N. (1997) 'Political Opposition in the United States', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 511 – 521.

23. Pizzorno A. (1997) 'Opposition in Italy', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 647 – 656.

24. Punnett R. M. (1973) *Front bench opposition: The Role of the Leader of the opposition, the Shadow Cabinet and Shadow government in British Politics*. Heinemann, London.

25. Reno W. (2005) 'The Politics of Violent Opposition in Collapsing States', *Government and opposition*, Vol. 40, Issue 2, pp. 127 – 151.

26. Spence J. E. (1997) 'Opposition in South Africa', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 522 – 540.

27. Stepan A. (1997) 'Democratic Opposition and Democratization Theory', *Government and opposition*, Vol. 32, Issue 4, pp. 657 – 678.

28. *Studies in opposition* (1971), ed. by Rodney Barker. Macmillan, London.

29. Usherwood S. (2002) 'Opposition to the European Union in the UK: The Dilemma of Public Opinion and Party Management', *Government and opposition*, Vol. 37, Issue 2, pp. 211 – 230.

Бондар С. С., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины (Умань, Украина), E-mail: foxu-67@mail.ru

Теоретико-методологические основания исследования феномена политической

ОППОЗИЦИИ

Аннотация. Статья посвящена исследованию возможностей и перспектив политической оппозиции в системе властных отношений Украины. Определены возможные направления теоретического осмысления деятельности политической оппозиции. Сформулированы основные теоретико-методологические достижения, накопленные в рамках концепций политической оппозиции, понятие и ее основные типологии. Доказано, что политическая оппозиция является результатом формирования сложной модели политического участия, которое предусматривает структурное усложнение субъекта, способного к разработке альтернативных вариантов политических решений и такого, который стремится получить возможности их осуществления. Выделены и проанализированы особенности функционирования, факторы эффективной деятельности и процедурные условия деятельности политической оппозиции в развитых демократических странах. Определены критерии оппозиционности, соответствующие современному этапу развития политической системы Украины.

Ключевые слова: политическая оппозиция, система властных отношений, институционализация, парламентская оппозиция, правовая регламентация.

Bondar S. S., PhD in political sciences, associate professor, associate professor of the Department of social sciences, Uman state pedagogical university named Paul Tychyna (Uman, Ukraine), E-mail: foxy-67@mail.ru

Theoretical and methodological bases of research the phenomenon of political opposition

Abstract. The article is devoted to the research of institutional principles of political opposition activity in democracies. The process of political opposition origin and development conception in political theory is researched. Political opposition activity factors and conditions are defined and described. The conditions of institutionalization of the political opposition are described. Main stage of political opposition development in Ukraine is defined.

The author formulates the definition of the “true” political opposition on the contemporary stage development of the political opposition in Ukraine. The conclusions are made and the practical guidelines are formulated on the basis of research outcomes.

Modern political science and practical experience of developed democracies show that the publicity and competitive political environment, transparency in political processes are one of the most important factors in forming effective policies. Important mechanism for alternative, multiple decision-making bodies, transparency, rationality and availability of this process is the institution of the political opposition. In the twentieth century, its existence is recognized by an absolute majority of researchers as the organic phenomenon and a necessary feature of a democratic political system. However, the origin and the effective functioning of this institution requires special conditions and only possible under those regimes, which are guaranteed and ensured the right of citizens to express and defend their interests, to protest in case of violation, and where the opposition stands by one of its forms of such social activities. For a long time the existence of human society, the opposition was considered harmful phenomenon, which destroys the order in the country and is the source of all sorts of problems. But today almost everyone is clear that a strong opposition - a pledge of state stability. The existence of opposition creates balance in the political system and protects the country not only from the authoritarian excesses, but just from the influence of subjective factors when important decisions taken by the government, parliament and other governmental institutions. It is clear that the opposition, as a natural counterbalance to the power as its constant rival can lead to some tension in the political environment. But tension gets the threatening rice in the case where the opposition has no opportunity to influence the situation in the country has formal and institutionalized opportunities to express and defend their views, their position and interests. About this opposition can say that it is completely out of power interactions in a country outside the system of power relations. Thus the only possible, the only effective form of it remains the systemic actions aimed at destabilizing, discrediting and overthrow the existing regime.

Key words: political opposition, system of power relations, institutionalization, parliamentary opposition, low regulations.